

Ränne ja jutustamine

Brigitte Bönisch-Brednich

Käesolevas artiklis analüüsitakse peamisi väljarändest jutustamise meetodeid. Väljarändest ja jutustamisainesest tehtud järeldused on saadud aastase välitöö tulemusena, kus küsitlemine on ühendatud jutustussituatsioonis osalejate vaatlusega. Uurimus viidi läbi Uus-Meremaal ja see keskendub saksa päritolu sisserändajatele ajavahemikus 1936–1996. Siinkirjeldatud analüüs toetub 102 inimesega tehtud intervjuudele, mille elulooline taust andis võimaluse uurida mitte ainult rändeajaloo etnograafilist külge, vaid saada aimu inimeste läbielamistest ja eelkõige jälgida seda, kuidas väljarändamine vormib jutustust ja jutustamistehnikaid. Kirjutises käsitletav ajavahemik on võrdlemisi pikk, hõlmates 60 aastat (Bönisch-Brednich 2001) – see asjaolu võimaldab analüüsida erinevaid rändeperioode ja migrandirühmi, vastandada erinevaid ühiskonnaklasse ning võrrelda haridusest, keskkonnast, vanusest ja soost johtuvaid erinevusi. Liiatigi selgub, et kuigi kõigi väljarändajate suund oli sama – Saksamaalt Uus-Meremaale –, kogesid nad neid maid hoopis erinevalt, sest nende aastate jooksul on nii Saksamaa kui ka Uus-Meremaa tundmatuseni muutunud.

Kirjutise peateemaks on rändepõhjuste teisenemise uurimine (töö, asüüli otsimine, globaalse elustiili harrastamine) lääne ühiskonnas. Teiseks eesmärgiks on uurida migratsiooni igapäevaelust lähtudes, võttes aluseks sellised isiklikud kogemused nagu töö, majapidamine, toit, tähtpäevad ja ühiskondlik tegevus. Üheks keskselt teemaks on ka nn mõtteliste narratiivide (*mental narratives*) analüüsimine põhinnarratiivide, näidete, võrdleva materjalina jne.

Projekti kesksed küsimused võiks sõnastada järgmiselt: mil viisil kohanevad inimesed väljarändamisega kaasnevate suuremate elumuutustega? mida löiming tegelikult tähendab ja kuidas see toimub erinevates inimrühmades? milliseid kollektiivseid ja individuaalseid jutustusi loob ränne? milline mõju on retrospektiivsel tehnikal autobiograafiate loomisel suulises esituses?

Kuna sisseränne on üks kesksemaid ja enesestmõistetavamaid peatükke Uus-Meremaa ajaloos, on see ka suurel määral mõjutanud inimeste identiteedi kujunemist. Et suuta end samastada nii Uus-Meremaa kui ka kusagil ookeani taga asuvate juurtega, on vaja häs-

Foto 1. Põhja saarel asuv Taupo rahvuspark on tänu mitmekesisele loodusele üks riigi populaarsemaid puhkekeskusi. Lisaks kuulsale järvele on see üks neid paiku maailmas, kus elektri tootmiseks kasutatakse geotermilist soojust. Maapõuest kerkivad soojapilved pakuvad aga omaette vaatamisrõõmu. Taupo 2001. Marja Pootsi foto.

ti tunda enda ja oma esivanemate päritolu. Seetõttu osundavad tehtavad järeldused mitte ainult kitsalt Saksamaaga seotud kogemustele, vaid ka rändeprotsessi üldistele tagamaadele. Mõningal määral viitan sakslastega seotud erijoontele, kuid peamiselt keskendun siiski ülevaatele sellest, kuidas migratsiooninarratiivide esitamise protsess sobitub individuaalsesse eluloolisse konteksti.

Üks peamisi etteheiteid rände- ja üleilmastumisprotsesse käsitlevale teoreetilist laadi mõttevahetusele (James Cliffordi, Arjun Appadurai ja Homi Bhabha töödes) on, et peaaegu ükski nimetatud autorite teooriatest ei toetu uurimustöö käigus saadud näidetele. Enamik nn globaalmaailma nüüdisaegset mõtlemist ja toimimist analüüsivatest aruteludest põhineb oletustel (Welz 1998), peegeldades seetõttu vaid osaliselt seda teemat lahkavate teoreetikute maailmanägemust. Minu üheks eesmärgiks oli seega esitada ainest, mis võimaldaks analüüsida tegelikkusel põhinevaid muutusi rändesituatsioonis 20. sajandil. Valisin teadlikult analüüsiobjektiks sellised inimesed, kes ei siirdunud kolmanda maailma riigist are-

Brigitte Bönisch-Brednich

nenud tööstusriiki. Tahtsin olla oma töös vaba teoorias nii valdavast poliitilisest korrektsusest, et analüüsida teemat piiranguteta ja teha järeldusi sotsiaalküsimusi puudutamata.

Ühesõnaga, minu eesmärgiks oli uurida inimesi, kes lähevad ühest heaoluühiskonnast teise, ja jälgida läänemaailmas toimuvat üleilmastumist, mis on meile isikliku kogemuse kaudu mõistetav.

Nii kujunes ülevaade nüüdisaegsete rändkultuuride järk-järgulisest mõtestamise protsessist ning nende kinnistumisest rändega seotud uskumustes ja väljarännanute enesemääratluses. Intervjuudes kogutud teave võimaldas analüüsida, kuidas poliitiline, majanduslik, ökoloogiline ja ühiskondlik kontekst mõjutab üksikisikute emigreerumisotsust. See ei ole seotud üksnes Uus-Meremaa rangete immigratsioonieeskirjadega, vaid sõltub ka uskumuste muutumisest ja migrandi sotsiaalsest staatusest. Näiteks tõi roheline liikumine kaasa uut tüüpi rände. Üha kasvab ka kodumaalt lahkunud ja mööda maailma reisivate vallaliste naiste hulk. Seda võib võtta kui naisliikumise aktiveerumise tagajärge, mis toetus naiste elulugude “vabastusideede” (*liberation of female biographies*). Nõnda on

Foto 2. Uus-Meremaa pealinn Wellington paistab lennukiaknast tavalise euroopaliku suurlinnana, ent juba lennujaamas võib kogeda, et oled saabunud hoopis kodusemasse keskkonda. Wellington 2001. Marja Pootsi foto.

inimeste elulugude ülesehitus tihedalt seotud neid ümbritseva sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga. Selle näiteks võib tuua viimasel ajal levinud arvestatava pangaarvega keskealiste inimeste ümberasumise Provence'i, Mallorcale või Uus-Meremaale, mis näitab heal järjel inimeste rännet ja koos sellega ka täielikult tööhõivele rajatud ühiskonna lõppu, mille liikmed saavad varakult jääda rikkalikult kompenseeritud vanaduspensionile ja viia täide lüksulikke emigratsiooniplaane.

Et uurimuses käsitletakse eelkõige nii väljarände eri perioode kui ka individuaalseid migratsioonikogemusi, on siin esitatud kaks teineteisega põimuvat argumentatsiooniliini, kombineerides neid migratsiooni etnoloogilise uurimisega. Seda võiks pealkirjastada järgmiselt: mis tegelikult juhtus ja kuidas inimesed sellest räägivad?

Immigratsioon Uus-Meremaal aastatel 1936–1996

Traditsioonilisteks emigratsiooni põhjusteks on läbi aegade olnud põgenemine, pagendus või tööotsingud. 20. sajandi algusest 1990. aastateni on Lääne-Euroopa riikidest väljarände põhjused seotud üha enam pigem elustiiliga kui tulenevad eelloetletud välismõjudest. Väljarände otsus johtus inimese isiklikust soovist luua endale edukas ja rahulolu pakkuv elulugu, asi polnud enam ellujäämises või paremas äraelamises. Võib isegi öelda, et emigreerumine selle sõna traditsioonilises mõttes on kadumas, sest otsus pole enam kaugeltki lõplik. Väljarändest on saanud vaid üht eluetappi esindav osa tänapäevaste elulugude kirjus mustris (Hitzler & Hoher 1994). Sõna *ränne* (*migratsioon*) on ümberasujate kõnes asendunud väljenditega nagu *kolimine* ja *elukohavahetus*. Need nn kolimised on üha enam seotud varasema puhkusega, mille ajal valitakse tulevane elukoht hoolikalt välja. Nii käivad inimesed enne otsuse tegemist Irimaal, Kanadas, Austraalias või Uus-Meremaal puhkamas. Näiteks üks abi-elupaar, keda paelus Šotimaa, otsustaski lõpuks valida elukohaks samasuguse, küll märksa meeldivama, ent siiski šotipärase ilmastikuga Uus-Meremaa Lõunasaarest lõuna pool asuva Stewarti saare.

Tänapäeva lääneeurooplase seisukohalt on migratsioon seotud elustiili valikuga, olles seega lähedalt seotud Pierre Bourdieu *habitus* teooriaga. Nüüdisaegse elustiiliga kaasneva kolimise mõistega ühinedes väljendab inimene uut laadi avatust eluloos või võimet

Brigitte Bönisch-Brednich

Foto 3. Euroopalik moodne koolimaja ja eksootilised palmid selle ees – üks seegi ole üks Uus-Meremaa ahvatlusist. Masterton 2001. Foto erakogust.

kasutada oma kultuurilisi, sotsiaalseid, majanduslikke või ökoloogilisi ressursse (ajal, mil P. Bourdieu arendas oma *habitus*e ja kultuurilise ressursi teooriat, oli veel vara rääkida selles väljajoonistuvast ökoloogilisest elustiilist, mis on tänapäeval üsna aktuaalne). Uus-Meremaa on muutunud eurooplaste valitud paradiisiks, seda enam, et seal kehtivad ranged sisserändepiirangud. Alalise elukoha saamine eeldab kas head haridust või jõukust ja on seetõttu vaid väheste privileeg. Alaline elukoht on kõrgema kultuuriringkonna eelisõigus ja seega nüüdisaegset elustiili kirjeldavate biograafiate väärtuslik osa. Migratsioon kui elulooline valik (Ralf Dahrendorfi termini '*biographical option*' tähenduses) on (vähemalt 1990. aastail) osa selliste konstrueeritud elulookirjelduste loomisel tehtud otsustest. Kui sotsioloogid, näiteks Ulrich Beck, räägivad tänapäeva elulugude uurimisest, märgivad nad alati selliste uurimuste tulemuseks, et need põhinevad inimese vajadusel otsustada ise oma elu üle, luua isiklik vaimne imago ning juhtida ise oma iga-aastast "CV-erisaadet" (Beck & Beck-Gernsheim 1993).

Meie praegune ühiskond paneb palju rõhku liikuvusele, millest on saamas elulugude ja elukäiguga seotud plaanide ja nägemuste oluline osa. Mobiilsus, soov ja sund olla mobiilne, nagu ka turismimudelid (*touristry patterns*) ning tegelikud migratsioonitoimingud on seetõttu olulised teemad nüüdisaegse identiteedi ja tänapäevaste

elulugude uurimisel. Identiteeti uuritakse peamiselt intervjuude käigus. Teoreetikud on täheldanud, et identiteedi ja eluloo loomine jutustamise käigus on üsna tavapärane nähtus, mida intervjuerimissituatsioon tugevalt võimendab. Seetõttu on identiteedi praegusest seisust ülevaate saamiseks vaja tundma õppida inimeste jutustustes ette tulevaid narratiive. Lühidalt öeldes aitavad väljarännanute jutustused mõista rände tähendust ja seda, kuidas inimesed sellega kohanavad ja millele oma lood üles ehitavad.

Väljarändelugu esitatakse intervjuudes hästistruktureeritud narratiivide jadana, mida katkestavad mõttepausid ootamatute küsimuste puhul ja meisterlikult esitatud põhinnarratiivid, mida inimene on kogu ümberasumisele järgneva aja jooksul arendanud. Migratsioon kui eluloo pöördepunkt muutub isiklikuks narratiiviks ja seetõttu tuleb selle mõnda osa pidevalt korrata, võib-olla isegi uuesti luua, et too oluline pöördepunkt omandaks elunarratiivis õiged proportsioonid.

Kuidas migratsioonist jutustatakse

Migratsioon on osa autobiograafilisest narratiivist. Seda ei esitata kunagi tervikuna, vaid lühikeste entiteetidena, mis seonduvad vestluse käigus tekkivate elavnemismomentidega. Siinkirjutaja kasutuses oleva materjali põhjal joonistused küsitletute loodud migratsioonilugudes suhteliselt selgelt välja põlvkondlikud erinevused. Võib öelda, et narratiivis esinev migratsiooniprotsess on kas lõppenud või kestab veel ja see tingib jutustavate lugude erinevuse. See aga sõltub ennekõike konkreetsest eluhetkest, mil migratsioon aset leidis. Aastatel 1936–1952 Saksamaalt emigreerunud veetsid enamiku oma täiskasvanueast Uus-Meremaal. Saksamaaga on seotud nende elu esimene veerand, lapsepõlv ja varane täiskasvanuiga, millega sageli kaasneb mingi hingeline trauma. Enamik väljarännanuid pole pärast Saksamaalt lahkumist seal pikki aastaid, mõned kordagi käinud. Jutustused Saksamaast ja läthemigratsioonist on seetõttu lõpetatud ja neid jutustatakse kui terviklikke episoodide. Igasugused arutlused lahkumise, saabumise ja lõimingu teemal lõppevad enamasti lausega: “Uus-Meremaa oli mulle sobiv elukoht.” Seesugust veendunud seisukohta seletab asjaolu, et seal on elatud juba rohkem kui viis aastakümnet, jutustajate lapsed ja lapselapsed on uusmeremaalased ja ega Saksa-

Brigitte Bönisch-Brednich

maagi ole enam see, mis ta kunagi oli. Emigreeruti nii ammu, et see on eluloojutustuses fikseerunud.

Väljarändemudel on 1950.–1960. aastatel emigreerunute puhul üsna sarnane. Nendelegi on kodumaalt lahkumine edukalt lõpetatud eluetapp. Uus-Meremaale jäämise otsus langetati hulk aega tagasi. Nad on seal elanud juba pool elu, nende karjäär ja perekond on seotud Uus-Meremaaga. Seetõttu on päritolumaa kaunis tugevalt distantsseerunud praegusest elukeskkonnast. Siiski peavad nad kodumaaga sidet ning nende tulevikuplaanidesse kuulub jätkuvalt ka Saksamaa külastamine ja sealt saabunute võõrustamine. Kahe riigi võrdlemine ja kirjeldamine on nende jutustustes ikka veel avatud protsess, mistõttu tekib ka rohkem jutuainest.

Viimase kümne aasta jooksul emigreerunutele on sünnimaalt lahkumine üsna hiljutine sündmus ja seetõttu on ka nende lood veel lõpetamata. Saksamaaga seob neid tohutu kogemustepagas, samas kui Uus-Meremaa on ikka veel võõras territoorium piiratud hulga kogemuste ja seega ka lugudega. Nii ongi Uus-Meremaast jutustamine tihedalt seotud ümberasumisest jutustamisega. Keskseteks teemadeks on mõtisklused ümberasumisotsuse, kodunt lahkumise ja Uus-Meremaale jõudmise üle. Oluliseks peetakse ka bürokraatia, organisatsioonide ja rahaliste tökete ületamist, sugulastest ja sõpradest lahkumist ning – mis kõige tähtsam – uue eluaseme soetamist Uus-Meremaal.

Migratsioon on avatud teema, mis puudutab igapäevaelu ja uude ning vahest ka võõrasse riiki sisseelamist. Suhtumine rändesse väljendub ka erinevate migrandirühmade sõnakasutuses sellest kõnelemisel. Paljud hilisemad sisserrännanud ei kasutagi sõna emigratsioon, vaid räägivad Aucklandi, Saarte lahe (Bay of Islands) äärde, Takakale jne “kolimisest”. “Kolimine” kui rände sünonüüm viitab edasiliikumisevõimalusele, avatud tulevikule, seda eriti noorte emigrantide seas. Seesugune avatus tuleviku planeerimisel on lähedalt seotud praeguses lääne ühiskonnas soositud liikuvuse ideega ja inimeste isiklike tulevikuplaanide kavandamisega.

Mällutalletamine ja rändenarratiivi loomine

Lisaks migratsiooni erinevate perioodide ja kogemuste uurimisele huvitasid siinkirjutajat ka lood võõrasse kultuurikeskkonda asumise ja seal elamise üldistest kogemustest. Teatud erilistel koge-

mustel on Uus-Meremaale ümberasumist meenutades määrav tähtsus. Need on põhinnarratiivid, mida kõige sagedamini esitatakse, s.o selge ülesehitusega ja viimistletud lood, mida saab ettevalmistusega esitada. Need on valmis lood.¹

Migratsioonist jutustavate narratiivide puhul võib eristada kolme tüüpi: a) lood lahkumisest ja päralejõudmisest, b) lood esimesest aastast Uus-Meremaal, milles räägitakse kultuurilistest arusaamatustest, keeleprobleemist, koduigatsusest, võõristustundest, c) kogu migrandi isiklikku elu hõlmavad narratiivid, milles võrreldakse riike ja kultuure. Usun, et enamik oskab jutustada nendesse kategooriatesse sobituvaid lugusid, kuid ma toon siiski ka omalt poolt mõningad näited.

Narratiivid, mis kõnelevad esimestest Uus-Meremaa muljetest, on väga eredad, kuid enamasti üsna lühikesed. Meeldejäanu esitatakse põhiliselt sisemonoloogina, milles püütakse leida sobivaid sõnu uute kogemuste väljendamiseks. Juudi pagulane Ester Einhorn jutustas oma saabumisest Wellingtoni järgmiselt:

Maabusime Wellingtoni sadamas 10. juulil 1939. aastal. Oli imeilus päikseline hommik, Orongorongo mäestik oli lumega kaetud. See oli nii ilus, et tundus, nagu oleksin ma Šveitsis. Ma polnud küll kunagi Šveitsis käinud, kuid see oli just nii, nagu ma seda maad ette kujutasin. Kuid keskpäeval algas vihmasadu ja mulle tundub, et see kestis jõuludeni.

Peale uue maastiku olid esimesed muljed seotud põhiliselt võõrapärase toiduga, sellega, et pühapäeviti olid kauplused suletud, puudust tunti kohvikutest. Kuid vahel olid uued kogemused meeldivadki. Näiteks kirjeldab Peter Munz oma esimest hommikusööki Christchurchis 1940. aastal järgmiselt:

Esimesel hommikul einestasime Christchurchis oma sõprade juures verandal. Esimest korda elus sõin ma "Weet-Bixi".² Ja ma ütlesin endale, et maa, mis pakub mulle midagi nii head, peab ka muidu mulle hea olema. See maitstes mulle nii väga ja nii see kõik algaski – "Weet-Bixist".

Esimesest aastast rääkivate lugude arhetüüp kannab tinglikke nimetusi "Tooge taldrik" või "Daamidelt taldrik".³ See on midagi rohkemat kui lihtsalt lugu, pigem omamoodi varjatud siirderiitus. Ennekõike pidid selle läbi elama naised, keda see tabas täiesti oota-

Brigitte Bönisch-Brednich

Foto 4. Eksootiliste taimede kõrval kasvavad Uus-Meremaal ka Euroopas tuntud liigid, ent sageli vabamalt ja lopsakamalt. Tänapäeva maailma kuuluvaks heategevuseks ja nõrgemate toetamiseks on seal suudetud leida atraktiivseid viise. 1990. aastast peetakse iga aasta augustikuu viimasel reedel nartsissipäeva (Daffodil Day), mil inimesi oodatakse nartsissiväljadele, et nad pärast neid kauneid õisi vähihaigete toetuseks müüa saaksid. Masterton 2001. Marja Pootsi foto.

matult, kuigi seda on maale saabumisel kogenud paljud. Lugudest ilmneb, et naistele oli see lausa kahekordne ehmatatus: esiteks ei mõistnud nad keelt ning kuna viisid külakosti asemel kaasa tühja taldriku, tajusid nad oma ebaõnnestumist ühes nendele äärmiselt tähtsas asjas, nimelt toidutegemises. See piinlik hetk leidis enamasti aset uue kultuuri esindajate nähes ja muutus seeläbi veelgi suuremaks ebaõnnestumiseks.

Ühe “Tooge taldrik”-looga sarnaneva näite jutustas mulle Edith oma Uus-Meremaa elu algusest 1960. aastatel:

Kui ma siia jõudsin, tundsin end alguses üsna üksikuna. Lapsed olid koolis, Andrew tööl. Ja siis kohtasin ma kaubamajas üht naist, kes elas meie lähedal. Ajasime natuke juttu ning ta ütles: “Hästi, kohtume hiljem.” Ma kiirustasin koju, seadsin külalise vastuvõtuks kõik korda ja jäin teda ootama. Lõpuks õhtul ütlesin endale: “Väga ebaviisakas temast niiviisi mõista

Brigitte Bönisch-Brednich

anda, et tuleb mulle külla. Ja siis ta isegi ei helista mulle, et ei saa tulla.”

Neid lugusid läbiv teema on pidevalt toimuv erinevate riikide võrdlemine. Võrdlemist on varasematel aegadel tihtipeale peetud sotsiaalteadustes ja humanitaaraladel üheks levinumaks argumentatsiooni ja uurimise meetodiks. Kuid selle tähtsusele igapäevases mõtisklemises ja vestlustes on tegelikult väga vähe tähelepanu pööratud. Üks intervjueeritavaid ütleb selle kohta tabavalt:

Kui inimesele tähendusrikas eluperiood on leidnud aset võõras kultuurikeskkonnas, siis juurdleb ta paratamatult selle üle kuni elupäevade lõpuni.

Autori arvates on äärmiselt oluline uurida seda laadi narratiive ja seda, kas ja kuidas saaks võrdlemise abil neid lugusid elukogemusega kohandada. Võrdlusaluseid luues loovad inimesed endale oletatavalt objektiivse reaalsuse – see võimaldab neil ühendada oma arutelu nendesamade lugudega ja selle kaudu omaenese maailmast

Foto 5. Vaikse ookeani lainetest uhutud kaldakaljud jätavad Uus-Meremaa rannikust mulje kui asustamata lõunameresaarest. Kui aga kogeda sealsete asukate sõbralikkust, hajub mulje peagi. Castle Point 2001. Marja Pootsi foto.

Brigitte Bönisch-Brednich

aru saada. See, et enamik lugudest luuakse võrdluse abil, pole mitte alati mõistetav nende lugude kuulajaile ega jutustajaile endilegi. Sageli kõnelevad sisserännanud Uus-Meremaal valdavast individuaalsest etnokultuurist, kuid unustavad sealjuures oma kultuuritausta. Võõrast kirjeldades peetakse enese lähtepunkti iseenesestmõistetavalt objektiivseks. Tuntud Uus-Meremaa kirjanik Janet Frame mõistis seda väga selgelt, kui asus oma esimesele ülemerereisile ja kirjutas Curacaost:

Ma olin sellest "teise" maaga võrdlemisest teadlik [--]. Ja ühtäkki olin ma ise välismaale reisimas, et oma kogemusi avardada. Kogegin neidsamu muutusi, mis leiavad aset iga reisija hinges ja lõpuks uurisin tähelepanelikult seda maad, kust olin äsja lahkunud, kuid mitte saabumisaika (King 2000).

Sisserändajate lood teisest kultuurist, mis räägivad jutustajate silmis "kummalistest uusmeremaalastest", pole üheselt mõistetavad ega otsekohesed. Nende visandatud kujutluspildid jätavad kõrvalseisjale hoopis teistsuguse, sageli seosetu mulje ning vaid väljäänud ise suudavad nendest luua enesele mõistetavaid seoseid.

Selle vastandliku teema heaks näiteks on arvamus, et Uus-Meremaa ühiskond ei liigita end klassidesse. Üks intervjueeritav rõhutas, et Uus-Meremaa ühiskonnas valitseb võrdõiguslikkus, näiteks võib su sõpruskond koosneda nii torulukkseppadest kui ka arstidest, nii koduperenaistest kui ka ooperilauljatest, viidates pidevalt ses mõttes vastupidisele Saksamaa ühiskonnale, mis on tugevalt kihistunud.

Ent sama intervjuu käigus võis ta hakata rääkima Lõunasaarel asuva Christchurchi linna konservatiivsusest, esimese põlve maaletulnute suursugusest päritolust, erakoolidest ja vilistlaste vennaskondadest. Siiski esitatakse seda samas võtmes Uus-Meremaa klassivabadust rääkimisega – Uus-Meremaa võib sellistes lugudes esindada ükskõik kumba poolust, s.t olla nii klassi- kui ka klassivaba ühiskond, ent Saksamaa jääb ikka ühesuguseks. Tihti on sellise riikide võrdlemise põhjuseks kogemused, mida jutustaja on omandanud hiljem puhkuse ajal Saksamaal käies.

Rääkimata siis juba sellest, et intervjueeritavate seisukohalt (kõik nad on jäänud elama Uus-Meremaale) võis niisugusel võrdlusmängul olla ainult ühesugune lõpptulemus: Uus-Meremaa oli nende silmis võitja ja Saksamaa peaaegu alati kaotaja. Selle mängu

juurde kuuluvad lood on vahel õpetlikud, vahel täis kibedust ja irooniat ning mõnikord on need ka tõeliselt naljakad. Riikide võrdlemise lugusid võib esitada kui humoorikaid anekdoote, elavate kujutluspiltidega naljakaid narratiive. Üks selline jututüüp kirjeldab näiteks nädalalõppu merel purjetades.

Jan Lehmann:

Te vaid võrrelge purjetamist Saksamaal ja Uus-Meremaal. Saksamaal näiteks Elbe jõel (mis voolab läbi Hamburgi, et suubuda Põhjamerre). Nõndaks, te tahate veeta oma nädalalõpu vee peal, purjetades Hamburgist avamere poole. See osutub tüütuks esmalt juba seepärast, et terve jõgi on tamme täis. Kui pole tuult, pead käivitama mootori ja see tähendab, et tüürpoordi tuleb asetada must kolmnurk. Ja kui sa tahad kusagile ankrusse jääda, pead ankrupoi üles panema. Ja kui sa vahepeal sõitu aeglustad, pead hoidma tüürpoordi. Muidu võib veepolitsei sulle trahvi teha. Ja lampidele on sul vaja kaheaastast garantiid. See kõik on lihtsalt kohutav. Aga siin purjetavad inimesed ilma igasuguste garantiideta. Minu purjekal pole lampe ega ankrupoid. Ma võin nii palju kala püüda, kui ma ise tahan. See, mis ma siin teha saan, on lihtsalt imetlusväärne, ja Saksamaal oleks kõik see keelatud. Ma ei saaks seal ilma plaažipiletit ostmata randagi minna. Juba ainuüksi sellele mõtlemine ajab mind vihaseks.

Riikide võrdlemine võib tähendada ka seda, et inimesed teevad isiklike järeldusi oma elu kohta kummaski riigis. Nad võrdlevad oma elulugu ja isiksust Saksamaal sellega, kelleks nad on muutunud Uus-Meremaal. Üsna tihti leitakse, et emigratsioon, üksindus, isolatsioon ja võõras kultuur on nende isiksust muutnud. Nad on seesmiselt vabamad, enesekindlamad ja tuleviku suhtes lootusrikkamad. Samuti tunnevad nad end vähem sakslasena, rahulikumana, vähem asjade- ja tarbimismentaliteedist piiratuna. Kuid Uus-Meremaagi on hakanud liikuma materialiseerumise suunas ja seetõttu on sellised võrdlusele toetuvad elulood eriti tähtsad viimase 15 aasta jooksul maale saabunud immigrantide uurimise seisukohalt. Nende otsus lahkuda Saksamaalt ei tulenenud tööpuudusest ega poliitilisest survest, vaid soovist muuta oma elustiili. Nad justkui põhjendavad oma otsust ja ongi tegelikult selle õigsuses veendunud, kuigi ka Uus-Meremaa ühiskond on hakanud tasapisi asjastuma. Sellisele äärmiselt isiklikule otsusele järgneb oma isiksusele vastavate narratiivi-

Brigitte Bönisch-Brednich

de loomine, mis rõhutaks suunda, mida nad oma eluloo muutmisel otsivad. Suunda, mis võib olla täielikus vastuolus neid tegelikult ümbritseva keskkonnaga.

Siiani tegelesin ma nn lõpetatud lugudega, mida esitatakse intervjuudes lihtsalt ning täiuslikult, sest need on eelnevalt läbi mõeldud ja juba jutustatud. Kuid mitte kõik jutustused ei ole veel valmis. Lõpetatud lugudega kaasnevad ka vaikushetked, poolikud laused, esimest korda räägitavad lood, mis võivad muutuda intervjuus esitatud ootamatu küsimuse tõttu. On teemasid, millest inimesed ei taha rääkida, ja kui neilt ikkagi edasi uurida, siis väldivad nad selget vastust. Üheks niisuguseks teemaks on muidugi ebaõnnestunud immigratsioon. Konflikte, mis tekivad näiteks siis, kui emigratsiooni tõttu on purunenud abielu või katkenud paljulubav karjäär, kirjeldatakse väga ettevaatlikult, välditakse üldse või üritatakse ilustada. Emigratsioon peab olema õnnestunud, muidu ei ole elu enam enda ega ka teiste silmis midagi väärt. Heaks näiteks sellise ettevaatlikkuse kohta on järgnev lugu. Üks intervjuueeritavatest, kes jättis maha pere ja töö ning elab nüüd üsna boheemlaslikult oma väikeses majas Golden Bays,⁴ jutustas oma igapäevasest elust:

Igal hommikul üritan ma oma tasakaalu leida sellega, et vaatan Tasmani merd ning sisendan endale, milline rõõm ja privileeg on siin elada. Nii on vaja endale öelda iga päev, muidu oleks siinviibimine surmigav. Mida enamat ma teha saaksingi?

See lugu on polegi nii erandlik, sest umbes kümnendikus mu intervjuudest tuli ilmsiks asjaolu, et ebaõnnestumise või läbikukkumise asemel üritatakse rääkida pigem edukast elust. Tavaliselt kasutatakse põhinarratiivi kui isiklikku sümboolset tähist⁵ selleks, et loogiliselt seletada Uus-Meremaale jäämist ja selle riigi paremaks elukohaks pidamist, sest otsused on enamalt jaolt põhjendatud ja Uus-Meremaa on tõesti osutunud sobivaks elukohaks. Eelöeldu põhjal on üsna ootuspärane, et inimesed ei põhjenda Uus-Meremaale jäämist puhta õhu ja vähemsaastatud keskkonna, vähese bürokraatia või muu sellesarnasega. Nad kõnelevad hoopis sellest, mida nad Uus-Meremaal väärtuslikuks peavad, seda muidugi märksa isiklikumal ja sümboolsemal viisil. Hea näide sellest on järgnev lugu, mis kõneleb Saksamaa-reisilt naasmisest ja sellest, kuidas lennujaamas tajutakse, et tore on taas tagasi olla:

Geli jutustab:

Brigitte Bönisch-Brednich

Olime taas Uus-Meremaal. Meie poeg Enno, kes oli tol ajal viieaastane, kadus kohe ühte lennuvälja raamatupoodi. Mu mees Dirk läks talle järele. Enno oli jõudnud endale kusagilt pulgakommi haarata ja limpsis seda parasjagu. Dirk muutus närviliseks ja ütles: "Jäta kohe järele, ma pean kõigepealt selle eest maksma." Ja hakkas paaniliselt Uus-Meremaa raha otsima. Selle peale pöördus tema poole üks mees ja sõnas: "Ärge muretsege, ma ajasin selle asja juba korda." David Lange oli meie pojale pulgakommi ostnud. Niisugune asi võib juhtuda ainult Uus-Meremaal, et peaminister jalutab lennujaamas ja ostab lapsele pulgakommi. See on tüüpiline, seda juhtub siin päriselt. Eks ole naljakas?"

Selle lõbusa looga näitab intervjuueeritav, et tema otsus Uus-Meremaale jääda oli õige. Noor naine, tema poeg ja peaminister on osa jutustusest, milles kirjeldatakse Uus-Meremaa moraalseid väärtusi, kus inimlikkus ja hea suhtlemisoskus on osa igapäevasest käitumiskultuurist. Inimlikkus ja ühiskondlik tundlikkus on siinse kultuuri igapäevane osa. Niisugused põhinnarratiivid väljendavad immigrandide elulugudes esinevat rikkalikku kogemustepagasit.

Sissejuhatuses öeldu juurde tagasi tulles võib arvatavasti väita, et enamik rändelugudest on ilmselgelt lõpetatud narratiivid, mis annavad sisserännanute elule uuel kodumaal kindlust. Kõhklusi väljendavaid lugusid räägitakse selleks, et rõhutada sisseelamisperioodi ja sellega kaasnenud probleeme. Ebaõnnestumisest, kurbusest või ebakindlusest kantud lugusid peaaegu ei räägitagi, vähemalt mitte laiemale tutvuskonnale. Immigratsioonijutustusi luuakse selleks, et tunda end oma tunnetes kindlana, kohaneda muutustega, mida väljaränne on isiklikus eluloos kaasa toonud, ja näha seda positiivsena.

Kas on olemas rahvuslik (rände)narratiiv?

Uus-Meremaa on sisserännanute maa. Teoretiseerimine mingist rikkalikust rändenarratiivide kogumist, mida uusmeremaalased armastavad jutustada, võiks usutavasti osutada üpris viljakaks uurimispinnaseks. Vahest on olemas nn lõpetatud lugusid, mida uusmeremaalastele meeldib rääkida endast ja oma maast selleks, et hoida alal oma identiteeti ja tunda end kindlalt, et nad on leidnud Vaikse

Brigitte Bönisch-Brednich

ookeani lõunaosas oma õige koha. Kui see nii on, siis millised oleksid need narratiivid, mida ei taheta jutustada, lood, kust võiks aimu saada ebaõnnestumistest, kõhklustest, läbikukkumisest?

Ma kahtlustan, etilmselt on Uus-Meremaa seisukohalt “Tooge taldriku” laadi lood vähemalt teatud olukorras sellised, mis näitavad uustulnukale kätte tema koha ja sellegi, et seal varem elanud tunnevad kohalikke reegleid. Seega on “Tooge taldrik” uudishimulikule ja naeruhimulisele uusmeremaalasele turvatunnet sisendav. Samas oleks äärmiselt intrigeeriv uurida hoolikalt veel tähendusrikkamaid jutustusi. Üks levinumaid ja väga olulisi teemasid uusmeremaalaste lugudes on küsimus, kes tuli esimesena. Nendel esimestest kanuudest ja laevadest kõnelevatel jutustustel, mis kinnitavad teatud inimrühmale, et neil on õigus siin olla ja siia jääda, on aga määrav tähtsus. Võib ju väita, et narratiivid on igapäevaelus inimestele ja rahvustele tähtsad just seetõttu, et need sisendavad meisse kindlustunnet. Jutustuste kaudu on võimalik luua kena ja terviklik ettekujutus uusmeremaalaste elust ja ühiskonnast. Aga need narratiivid esindavad siiski vaid üht elutahku, samas kui teised jäävad hoolikalt hoitud perekonnasaladusteks ja satuvad harva avalikkuse ette.

Tõlkinud Kerle Arula ja Kait Tamm

Kommentaariid

¹ Heiner Keuppi ja teiste autorite kasutusele võetud termin, mida algselt kasutati kunstiväljapanekute kirjeldamiseks, on nüüd kohandatud isikujuttude esitusele (Keupp jt 1999).

² Hommikueineks piimaga söödavad nisuhelbekangid.

³ See oli väga levinud pidude ja seltskondlike ürituste korraldamise viis. Kutsele kirjutati tavaliselt “Daamidelt taldrik, meestelt pudel” (*Ladies a plate, men a bottle!*), mis tähendas seda, et igaüks pidi kaasa tooma veidi külakosti. Eurooplastest väljarännanute naised mõistsid seda aga valesti ja viisid sageli tühja taldriku. Selline olukord tekitas mõistagi piinlikkust ja häbitunnet ning on seetõttu ka arvestatav jututeema.

⁴ Kõrvaline maanurk Uus-Meremaa Lõunasaarel.

⁵ Termin *põhinarratiiv* on seotud Sherry Ortneri põhisümbolite definitiooniga (Ortner 1973).

Kasutatud kirjandus

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth 1993. Nicht Autonomie, sondern Bastelbiographie. *Zeitschrift für Soziologie* 13, lk 178–187.

Bönisch-Brednich, Brigitte 2002. *Keeping a low profile: An oral history of German immigration to New Zealand, 1936–1996*. Wellington: Victoria University Press.

Hitzler, Ronald & Hoher, Anne 1994. Bastelexistenz: Über subjektive Konsequenzen der Individualisierung. Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (toim). *Riskante Freiheiten: Individualisierung in modernen Gesellschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, lk 307–315.

Keupp, Heiner *et al.* 1999. *Identitätskonstruktionen: Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag.

King, Michael 2000. *Wrestling with the Angel: A Biography of Janet Frame*. Auckland: Viking.

Ortner, Sherry B. 1973. Key Symbols. *American Anthropologist* 75, lk 1338–1346.

Welz, Gisela 1998. Moving Targets: Feldforschung unter Mobilitätsdruck. *Zeitschrift für Volkskunde* 94, lk 177–194.